

O PUKANSKOM HRNČIARSTVE

Pukanské hrnčiarstvo sa ako cech datuje od roku 1663, keď si miestny hrnčiarsky cech požičal artikuly od novobanských hrnčiarov. Najstaršia písomná zmienka je však už z roku 1542. V rozpise daní pukanských remeselníkov sa medzi kolármi, kováčmi, krajčírmi a obuvníkmi spomína aj hrnčiar Ivanič, ktorí platil daň 50 denárov. Najvýraznejším prínosom v dejinách remeselnej výroby v Pukanci je hrnčiarska výroba nádob, používaných cez celé stáročia až do súčasnosti. V minulosti to boli aj kachlice, no ich výroba od druhej polovice min storočia úplne zanikla. Pukanskí hrnčiari v stáročnom vývoji technológie, sortimentu a hlavne bohatou dekoratívnosťou svojich výrobkov šírili dobré meno svojho mesta. Začas boli hrnčiari organizovaní aj v spoločnom cechu so syrármi a krajčírmi (1651). Slovensky písané artikuly samostatného hrnčiarskeho cechu pochádzajú z roku 1776.

V celoslovenskom kontexte je pukanské hrnčiarstvo veľmi dobre známe a odborne spracované a dokumentované (A. Polonec, M. Turzová, E. Plicková, P. Socháš, K. Divald). Záujem o pukanskú keramiku súvisí predovšetkým s jej výtvarnými hodnotami, s jej neobyčajne bohatým dekorom, celkovou estetickou hodnotou a technologickou dokonalosťou výroby. Táto vysoká remeselná a výtvarná úroveň je odrazom mnohotvárne rozvrstveného životného prostredia hrnčiarov, hospodárskych a kultúrnych stykov aj so vzdialenejšími oblasťami (vandrovky) a tým aj možnosťou získavania výrobných, technických a výtvarných informácií. Ďalej bol rozvoj závislý aj od prosperity baníctva a nárokov a požiadaviek okruhu konzumentov. Ten bol sociálne a profesne diferencovaný (roľníci, remeselníci, baníci, vinohradníci, obchodníci a mešťania – predovšetkým z celého územia hontianskeho regiónu) a svojimi špeciálnymi požiadavkami profiloval vkus

Okrem základného stimulu, akým bol práve dopyt po technologicky a dekoratívne dokonalom riade, prispel k rozvoju hrnčiarstva v Pukanci výskyt veľmi kvalitných surovín. Na príklade pukanského hrnčiarstva si možno overiť priamy vzťah medzi surovinovým základom a výtvarným stvárnením výrobku. Prístupné suroviny v blízkom okolí, ako hojnosť silikátových ložísk, hlina vhodného zloženia a farebné hlinky širokej palety rozmanitých odtieňov, vytvárali lokálnu a regionálnu špecifickosť výrobkov. Vynikajúca biela hlinka umožňovala Pukančanom dekorovanie reprezentačných cechových krčahov a tým ich nápadne odlišila od výrobkov iných výrobní. Kvalitu výrobkov v neposlednej miere zaručovala aj vysoká technická úroveň vypaľovania.

V cechovom období sa v Pukanci vyrábala riad úžitkový a obradový – reprezentatívny. Úžitkový riad tvoril najpočetnejšiu skupinu pukanskej keramiky. Z hrncovitých tvarov to boli hlavne mliečniky, hrnce na varenie, na úschovu a prenášanie potravín, krčahy, butelky, čutory na vodu i víno. Z misovitých plochých tvarov sa vyrábali tanier, misy, rajnice, šálky, pekáče na hydinu. Ďalšiu časť sortimentu tvorili kvetináče, lieviky, vrchnáky na dbanky, kalamáre, popolníky, svietniky. Osobitnou skupinou je figurálna tvorba – postavy baníkov, betlehemcov, pastierov, muzikantov alebo sporiteľnícky – mumáky v podobe psíkov, prasiatok, bábik, medveďov.

Z obradového riadu sú pre pukanskú hrnčiarsku výrobu charakteristické reprezentačné cechové krčahy na víno. Výrobky tohto obdobia zaraďujeme medzi vrcholné výtvarné slovenského hrnčiarstva. Dokonale vytočené tvary, farebná skladba engob, virtuoza kresby i texty dokumentujú nielen technickú remeselnú dokonalosť vyhotovenia, ale aj radosť z tvorby, životnú pohodu a prosperitu cechového obdobia.

Dekor na pukanskej keramike predstavuje špecifickú formu ľudového ilustračného umenia. Základom jeho ornamentiky sú rastlinné tvary – vetvičky, úponky, d'atlinky a kvety, označované ako „jerichov kvet“, „hrachový kvet“ alebo len „ružička“. V skupine týchto ornamentálnych prvkov dominuje hnedočervená farebnosť v kombinácii so zelenou. Ich rozmiestnenie v

štylizovanej rastlinnej dekorácii je symetricky usporiadané tak, aby jej celkový vzhľad pôsobil estetickým dojmom. Rastlinný dekor sem-tam dopĺňajú vtáčiky. Výrazným doplnkom sú geometrické vzory – vlnovky, špirály, pásiky a bodky. Farebnú škálu dopĺňa okrovožltá, tmavohnedá a neskôr aj modrá – šmolková.

Výrazným dekoračným prvkom je figurálna výzdoba. Vyskytuje sa hlavne na vínových cechových krčahoch. Dominujú v nej pracovné námety, podávajúce obraz remeselníckeho života, dopĺňajú ich vyobrazenia vinohradníkov, výjavy zo spoločenského života a postavy majstrov a tovaríšov občerstvujúcich sa pukanským vínom. Figurálna výzdoba je plošne riešená, štylizovaná, názorne podávaná. V niektorých prípadoch je doplnená precíznymi naturalistickými drobnosťami (vetvička viniča, pracovné nástroje), čím sa vytvára nielen dojem určitej naivity, ale aj spontánnej výtvarnej poézie. Figurálny dekor býva voľne, symetricky rozložený po oboch stranách kvetinovej kartuše, v ktorej je umiestnený kaligrafický text. Takto sa dosahuje špecifická forma ľudového ilustračného umenia, ktorá je výrazom spätosti a súzvuku prejavu výtvarnej i slovesnej kultúry. Popri figurálnom a technickom dekore aj vďaka tejto textovej časti výzdoby mala pukanská hrnčiarska výroba veľkú obľubu v širokom okolí. Je charakteristická ľahkou iróniou, humorom a umierneným pôžitkárskeým životným postojom. Boli to okrem stručných oznamovacích textov o majiteľovi výrobku a jeho výrobcovi hlavne zdravice, prípitky, mravoučné ponaučenia a praktické rady o pití vína, niekedy i s lascívnym podtónom. Pôvodcami textov boli učitelia, kantori a sami hrnčiari. Pramene sú rôzne, od biblie po súveku umelú poéziu. Krčah z roku 1866 má dvojveršie z knihy Prísloví, kap. 61, verš 6, 7:

„Dejte nápoj opojní hynúcemu a víno tem, kteříž sú trůchlivého ducha,
at se napije a zapomene, na chudobu a trápení své nespomíná více.“

Pôvodne hutné texty sa v časoch postupného úpadku remesla rozdrobujú a dostávajú neraz plytký až banálny obsah. tvarové, dekoračné i slovesné bohatstvo tradičnej pukanskej hrnčiarskej tvorby ostáva žriedlom podnetov až do dnešných čias. Donedávna hrnčiarsku tvorbu pukanských majstrov usmerňovali pracovníci ÚĽUV tak, aby sa zachovala jej výtvarná a výrobná regionálna originalita a zároveň vyhovovala súčasnej estetickému funkcii s prihliadnutím na jej použiteľnosť. Takto spoločne rozvíjali výtvarný odkaz predchádzajúcich hrnčiarskych generácií vynikajúci majstri Viliam Frank, Ľudovít Kohl, Ján Könyveš, Ján Majláth, Ján Moravčík. Z nich Moravčík bol vari najvernejším udržiavateľom tradičného pukanského hrnčiarstva. Odrazilo sa to najmä na prevzatých dekoroch od Jána Moravčíka staršieho, ktoré ako jeho vnuk s použitím svojho vlastného koloritu neobyčajne úspešne uplatňoval.

Dielňa dnes už deväťdesiatročného Jána Könyveša, posledného mohykána pukanskej hrnčiarskej tradície, verne zveľaďuje prevzaté vzory i výrobné procesy. Vyrába úžitkovú i dekoratívnu hrčinu s dekorom vlastného koloritu. Aj na jeho prácu a tristoročnú pukanskú hrnčiarsku výrobu nadviazal v súčasnej dobe Peter Schwarz absolvent modranskej školy. V spolupráci s Vladom Weincillerom rozvíjajú po predkoch zdedené vzory. Samozrejme tak ako to robili majstri po stáročia vnášajú do nich svoj fortieľ a estetické cítenie.